

Finnkolonisationen i Värmland

Essä, påbyggnadskursen i Skogshistoria

940516

Martine Isaksson
Kurs 90/94

Inledning

Fram till 1600-talet var Värmland befolkat endast i älvdalarna och utmed sjösystemen där sedimentjordar fanns att odla. De i huvudsak barrskogsklädda bergen som skilde dalgångarna åt användes av bondebefolkningen för virkesfångst, jakt, fiske, betesgång och säterorganisation. Stora områden med obruten skogsmark fanns på bergen. Det var dessa marker som finnarna kom att kolonisera under slutet av 1500-talet fram till mitten av 1600-talet med hjälp av svedjebruk.

Svedjebruk

Man kan urskilja tre olika svedjetekniker, *kaski*, *pykälikkömaa* och *huhuhta*. De skiljs främst åt genom vilken typ av skog man svedjade i. Äldst anses *kaski* vara. Den används i lövskog eller lövblandad skog (*kask* betyder björk på etniska) och har varit allmänt spridd, inte bara bland de blivande skogsfinnarna utan också t. ex. i Småland. Träden fälldes under våren då de stod nylövade, fallet brändes nästa år och i lövskogsaskan trivdes en mängd kulturväxter. Vanligen sådde man korn eller höstråg. Man tog aldrig mer än en spannmålsskörd, möjligen kunde man så havre som andra skörd. Rovor och potatis odlades något år. Fallet blev därefter utmärkt betesmark för att så småningom, om man inte ville hävda det som slåttermark, få växa igen med björkskog. I så fall kunde det bli ny kaskived efter 20-40 år.

Lövskogsmarkerna var begränsade och flertalet av de kulturväxter man använde vid odling i svedjan trivdes inte bra i barrskogaska. En särskild svedjeteknik att omvandla barrskog till lövskog hade utvecklats, *pykälikkömaa*. Barrträden barkades och kvistades på rot och fick sedan stå och torka under en lång följd av år. När sedan lövskog växt upp mellan de torra barrträden, kanske efter 20 år, fälldes den blivande sveden och behandlades därefter som ett kaskisvedjefall.

Den svedjeteknik som gjorde kolonisationen av barrskog möjlig var *huhuhta* som östfinnarna lärt sig av slaviska stammar vid Ladoga. Den avgörande faktorn var *korpiruis* som är det finska namnet på svedjerågen som på svenska har många benämningar: fallråg, skogsråg, tuvråg. Svedjerågen växte bra i barrskogaska och mindre bra i kaskiaska och ännu sämre i vanlig åker. En annan god egenskap hos svedjerågen var dess förmåga att tuva sig och på så sätt ge flera gånger utsädet, ett enda korn kunde ge 40-80 ax. Man kunde så glest, ett vanligt mått var tre korn under näverskon eller sju korn på kalvskinnet (angivelserna tycks dock inte stämma så väl överens med varandra). Den höga avkastningen förutsatte ständigt nya svedjefall i granskog på mark av hög bonitet, huhutabruket var en engångsanvändning av marken. Brukningscykeln var normalt fyraårig. Första året fälldes svedjefallet. Andra året fick det ligga och torka. Tredje året brände man och sedan såddes svedjerågen i askan. Fjärde året skördades fallet och därefter användes det ofta för bete. Med denna svedjeteknik skapades hela tiden frodiga sommarbeten. Kreatursbestånden var ofta stora, 8-10 fullvuxna kor var inte

ovanligt. Boskapsskötseln förutsatte slätter och höbärgning och löv- och mosstäkt i utmarkerna. Myrslätter och slätter vid sjöstränderna blev väl utvecklad bland svedjefinnarna. För att gardera sig mot lokal frost var det inte ovanligt att man hade fler än ett fall per år. Ett hushåll hade åtta eller kanske tolv svedjefall i en rullande planering, för att sköta dessa krävdes stora arbetslag. Det var inte ovanligt att man engagerade arbetskraft för att klara av arbetet med svedjefallen, avkastningen var ju god så länge man hade tillgång till obrukad granskog. Det fanns många lösdrivande finnar som utgjorde ett välbehövligt tillskott av arbetskraft under själva svedjandet.

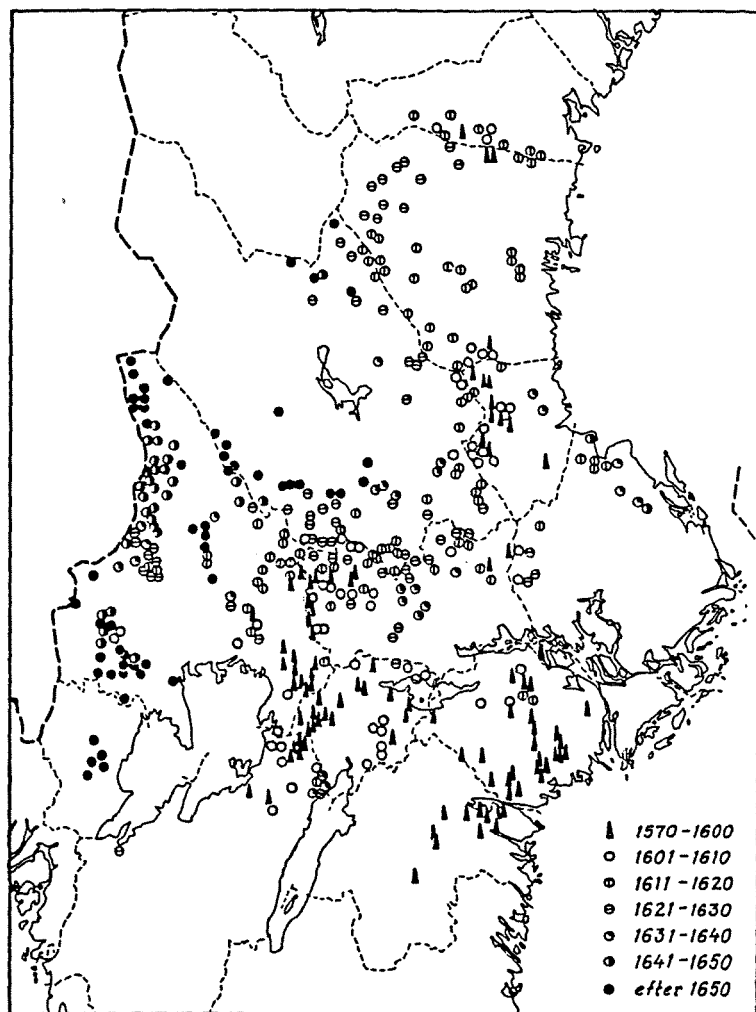
Bakgrund till den finska utvandringen

Under 1500-talet koloniserade skogsfinnarna snabbt granskogen i Savolax och Tavastlands öde norra del. Behovet av ny svedjemark gjorde att man sökte efter nya orörda skogsvidder. Sedan 1100-talet var Sverige och Finland ett rike och det var många säsongsarbetare från Finland som arbetade i städerna, jordbruksbygden och bergslagen. Denna rörliga arbetskraft och öppna brev från hertig Karl där han kraftigt underströk behovet att odla upp den öde skogsmarken och därmed öka kronans skatteintäkter i hertigdömet verkar ha bidragit till finnarnas utvandring. Hertig Karl uppmanade till och med alla nybyggare att svedja enligt huuhta-metoden. De främsta drivkrafterna bakom de savolaxiska finnarnas utvandring var besvärliga sociala förhållanden med bl.a. ständiga krig med ryssarna, minskande utkomstmöjligheter och ekonomiska kriser. Skogsfinnarna var vana att flytta, huuhtabruket gjorde att de kanske bara kunde stanna 10-20 år på samma plats. Den höga avkastningen huuhta gav gjorde att man flyttade till nya skogsvidder så länge detta var möjligt.

För att få flytta krävdes hemmamyndighetens tillstånd att flytta, prästen utfärdade flyttningsspasset som talade om vem man var, varifrån man kom, vart man ämnade sig och att man var godkänd av myndigheterna. Till Sverige tog man sig med båt sedan gick man vidare in i landet. När man sedan funnit ett lämpligt ställe att svedja skulle en torpsedel utfärdas av Kungl. Maj:t. Platsen skulle avsynas och godkännas av kronans fogde, häradshövdingen och "tolff beskedelige män aff Heredet" så att den blivande finngården inte blir någon by till hinder eller men och att den inte ligger på någons enskilda mark. Vid synen skall också bestämmas vad av skog och mark som skall tillhöra stället. Därefter skall brukaren åtnjuta sex skattefria år och desslikes skall hans barn och efterkommande vara närmast till att besitta "samme Torpestadh åhrlige Skatt och Uttlager". När denna syn var gjord ägde svedjebonden sitt torpställe och hade ett besittningsskydd precis som de andra svenska bönderna. Eventuell familj anlände först efter att mannen hade fått igång de första svederna. Innan dess fick han ta tillfälligt arbete för uppehållet, kanske hos finnar som anlant tidigare.

Kolonisationen i Värmland

De första områden som koloniserades var skogsområden i östra Sverige, kolonisationen fortsatte sedan i rask takt väster ut mot Värmland. De första finnarna bosatte sig i Karlskogaområdet 1579 men först på 1620-talet kom de stora skarorna av svedjefinnar till Värmland öster ifrån, från Dalarna och Västmanland. Huvudparten av svedjefinnarna bosatte sig i de två stora skogsbälten, som finns i Värmland, dels i tiomilaskogen, skogssträckan mellan Klarälven och Dalälven, och dels i tolvmilaskogen, som omfattar Gunnarskogs, Fryksände, Östmarks, Ny och Dalby socknar i den västra delen av landskapet. Norra Värmland koloniserades först på 1640-talet. I det stora skogsområdet på gränsen mellan Sverige och Norge (tolvmilaskogen) uppkom ett finskt område som hade en storlek av 4 x 14 mil där de finska traditionerna försvarades i 300 år och gav vika först för några årtionden sedan.

Den savolaxiska kolonisationen i mellersta Sverige från 1570 till slutet av 1600-talet. Beläggningsgruppering på kartan inom såväl större som mindre skogstrakter ger en åskådlig bild av den savolaxiska bosättnings karaktär av skogsbebyggelse; särskilt tydligt framträder detta i Värmland. (Ur "Finsk invandring till mellersta Sverige" av Richard Broberg, s. 154.)

Kulturen finnarna förde med sig var annorlunda mot den svenska, man hade andra seder, bruk och trosföreställningar och det kanske viktigaste - ett främmande språk. Kulturen bevarades gentemot svenskbygden på många håll särskilt om flera finska bosättningar fanns inom ett område och det var framför allt i Värmland man fick en mera enhetlig finnbebyggelse.

Gårdarna låg oftast på en höjd sluttande mot söder inne i skogslandskapet. Byggnadsskicket avvek från det svenska med bostad i rökstugan, pörte. Detta hus tjänade samtidigt som bostad, bastu och torkhus för säden. Senare restes ofta ett pörte avsett endast för boendeändamål, en bastu och en ria för att torka och tröska säden i. Typiskt för den skogsfinska kulturen är användningen av näverföremål av alla de slag. Näver användes för att tillverka allt från förvaringskärl till näverskor och näversäckar. Den vanligaste maträtten hos svedje-finnarna var *mutti* - en gröt kokt i fiskspad eller vatten med ister. Rätten kallas även "nävergröt" då man åt den direkt med handen. Än idag förekommer rätten mutti med fläsk i de värm-ländska finnbygderna.

Finnarna möttes med mycket motstånd och avoghet från den svenska lokalbefolkningen. Motståndet kan ses i en beskrivning gjord av Emanuel Branzell som tjänstgjorde som präst bland finnarna mellan 1830 och 1836. "Dessa Finnar äro i allmänhet af ett framfust och envist lynne liksom deras stamfäder från Savolax och Karelen. Derifrån inkomne under Carl den IX:des tid, nedsatte sig i skogarne, hatades och förföljdes af Svenskarne förmedelst deras råg och Svedje, och deraf följande förfärliga skogseldar, hvaraf trakten ännu mångenstädes bär vittne. En ännu i Ekshärads Kyrka förvarad Dom, skriften på pergament, med Drottning Christinas namn och Kongl. Sigill, der det heter: »Kör bort packet», vittnar om denna sanning."

Svensken talade om finnen med förakt och det ansågs inte vara någon synd att lura honom, eftersom han ej förstod bättre och nöden ofta tvingade honom att låta sig behandlas mer eller mindre väl. Branzell ger också en annan bild av finnarna. "Detta folk (ty det är ett gammalt ordspråk: »Finnar äro ock folk».) Hafva med alla sina ofullkomligheter likväl det goda vitsord att vara mycket gästfrie. De dela gärna med förnöjdt och glädt hjerta den yttersta skärfven, glömmande sin egen nöd, och allt hvad de ega, som i allmänhet icke är mycket, står till tjänst på minsta vink. De äro med få undantag i den största fattigdom."

Det finns många sägner om motstridigheter mellan svenska bönder och finnarna på skogen men dessa har ofta förstörats. I domböckerna förekommer inte finnarna oftare än svenskarna utan man begick brott i lika hög grad. Slagsmål, knivskärningar, dråp, tjuveri och olaga jakt efter pälsdjur och älg var vanligt förekommande brott. Det hände att svenskarna tog lagen i egna händer. Två svenska bönder ansåg att en finne hade slagit sig ned i deras vall- och näverskog. De gick till finnen för att

tala honom tillrätta, men han var för tillfället inte hemma och bönderna satte byggnaderna i brand. När sedan svedjebonden visade upp Kungl. Maj:ts fastebrev på sitt nybygge inför tinget blev bönderna dömda till ett strängt straff bl.a. fick de bygga upp finnens hus på nytt.

Svedjebrukets upphörande

Det första förbudet mot svedjebruk kom 1639 där man framhöll bergshanteringens stora nytta. Svedjebruk förbjöds i hela landskapet, förutom det som tingsrätten kunde godkänna. I skogsordningen från 1647 skärptes lagstiftningen mot svedjandet och de som svedjade skulle fängslas, deras hus brännas och säd och odling tas i beslag. 1664 kom åter en skärpning av lagen, då skulle även den som tillät finnar att svedja i sin skog straffas. Bestämmelserna tillämpades dock ej fullt ut och svedjandet fortsatte både bland svenskar och finnar. De sista svederna bland skogsfinnarna brann 1914 i Norra Ängen, Gräsmark och vid odlingen i några av dessa sveder använde man fortfarande svedjerågen.

Referenser

Branzell, Emanuel (1805-1888). Beskrivning över Norra et Södra Finnskoga nya Kapell-Församlingar uti Carlstads stift / Torsby Finnbygdens (1961).

Broberg, Richard (1988). Finsk invandring till mellersta Sverige. Svenska landsmål och svenskt folkliv. B. 68. Uppsala.

Eles, Håkan (1991). Finnarna på skogen. Värmland vår hembygd, Värmland förr och nu 1991. s.103-128.

Tarkiainen, Kari (1990). Finnarnas historia i Sverige 1. Nordiska museets Handlingar 109.